

W OBLICZU ZMIAN

Jakich reform potrzebuje Polska Akademia Nauk?
Cele i zadania na przyszłość.

Paweł M. Rowiński

Instytut Geofizyki PAN

Polska Akademia Nauk jest wyjątkową instytucją na mapie polskiej nauki. Spełnia funkcje towarzystwa naukowego, najmocniejszej w kraju sieci badawczej, mecenasa sztuki, jednostki przyznającej stypendia. Z sukcesem pomaga polskim uczonym w przygotowaniu wniosków do Europejskiej Rady ds. Badań Naukowych.

PAN reprezentuje Polskę w wielu organizacjach międzynarodowych, ma eksponowane placówki w ważnych stolicach europejskich – w Berlinie, Brukseli, Kijowie, Paryżu, Rzymie, Wiedniu. Jeśli uwzględnimy zagraniczne przedstawicielstwa instytutów PAN, to Akademia jest też obecna w pobliżu obu biegunów z Polską Stacją Polarną Hornsund nad Zatoką Białą-

go Niedźwiedzia w fiordzie Hornsund na Spitsbergenie i stacją naukową nad Zatoką Admiralicji na Wyspie Króla Jerzego w archipelagu Szetlandów Południowych w Antarktyce. Na morzach całego świata są prowadzone prace naukowe ze statku s/y Oceania Instytutu Oceanologii PAN, w Chile pracuje polskie obserwatorium astronomiczne, urządzenia budowane w Centrum Badań Kosmicznych uczestniczą w wielu misjach międzyplanetarnych. PAN jest istotną częścią europejskich organizacji zrzeszających najważniejsze europejskie akademie nauk, tj. Europejskiej Federacji Akademii Nauk ALLEA, Naukowej Rady Doradczej Akademii Europejskich EASAC, Europejskiego Mechanizmu Doradztwa Naukowego SAPEA i respektuje zasady, które przyświecają tym organizacjom.

Nadążyć za światem

Przyszłość Polskiej Akademii Nauk należy rozpatrywać w kontekście jej silnej reprezentacji na forum międzynarodowym, a nadrzędnym celem wszelkich

DOI: 10.24425/academiaPAN.2021.140136

działań powinno być wzmocnienie jej pozycji w systemie nauki i szkolnictwa wyższego w Polsce. Będzie to prowadzić do uzyskania jak najwyższej jakości – doskonałości wyników działalności naukowej, a w konsekwencji silniejszej obecności polskiej nauki w świecie. Będzie się to dokonywać przez umocnienie stosowania międzynarodowych standardów badań i kształcenia (m.in. przez wykorzystanie międzynarodowych ciał doradczych). Chcemy również doprowadzić do coraz większej obecności PAN w debatach dotyczących ważnych kwestii życia publicznego.

Wszelkie zmiany w przyszłości powinny służyć wzmocnieniu pozycji naukowej instytutów PAN na arenie krajowej i międzynarodowej. Konkurencyjność jest kluczowym mechanizmem stymulującym postęp naukowy. W warunkach silnej konkurencji międzynarodowej Akademia musi wypracować należyte jej miejsce.

Dyskusja o przyszłości PAN wpisuje się w dyskusję o przyszłość akademii nauk w ogóle – w perspektywie kilku lat, a także dekad. Musimy umieć wpisać rolę Akademii w nowe warunki, w których funkcjonuje społeczeństwo wiedzy, edukacja odbywa się w świecie cyfrowym, a proces uczenia trwa przez całe życie. Obecnie doświadczamy czwartej rewolucji przemysłowej. Jest ona związana z takimi procesami, jak coraz powszechniejsze użycie systemów cyberfizycznych, internetu rzeczy i z przetwarzaniem chmurowym, które w następnych latach niewątpliwie przyspieszą. Świat przyszłości może być zupełnie inny niż ten, do którego się przyzwyczailiśmy. Akademie muszą odpowiadać na wyzwania zmieniającego się otoczenia na skutek kryzysu klimatycznego, kłopotów demograficznych, ruchów migracyjnych, dynamicznie zmieniającego się rynku pracy.

Niektórzy mówią o nadchodzącej erze transhumanizmu, w której na skutek rozwoju nauki i technologii nastąpi poprawa warunków życia człowieka i zniesienie różnych jego ograniczeń. W takim scenariuszu akademie stymulujące rozwój nauki powinny zająć bardzo istotne miejsce, ale tylko pod warunkiem, że będą potrafiły adaptować się do dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości.

Choć cieszą się olbrzymim autorytetem, akademie są w pewnym sensie niezależne od formalnego systemu edukacyjnego. Jako takie mogą nadawać wartość liczącym powstającym nowym programom nauczania na różnych etapach kształcenia, które zapewne nie będą się ograniczać jedynie do sformalizowanego systemu. Akademie to również najwyższej klasy think tanki i edutanki, których ekspertyzy powinny być wykorzystywane w skutecznym zarządzaniu regionami, państwami, również instytucjami ponadnarodowymi.

Debatę nad przyszłością prowadzą prawdopodobnie wszystkie akademie nauk, także na forum organizacji, które je zrzeszają. Niewątpliwie dużo łatwiejsza jest dyskusja dotycząca przyszłości uniwersytetów,

bo w otoczeniu zewnętrznym każdy natychmiast dostrzega społeczne znaczenie wynikające z ich funkcji edukacyjnej. Warto jednak zauważyć, że wiele akademii, w tym PAN, pełni i powinno pełnić w przyszłości funkcje edukacyjne.

Dyskusje nad rolą akademii nauk nabierają szczególnego znaczenia w momencie, w którym w wielu miejscach na świecie na sile przybierają populizm i nacjonalizm, kiedy na każdym kroku jest obecna dezinformacja. To akademie nauk powinny mówić mocnym głosem, przybliżać społeczeństwu świat nauki i wyniki badań, zabierać głos w najważniejszych kwestiach, przekazywać społeczeństwu rzetelne informacje. Akademie nauk muszą przebijać się z wartościami humanizmu i krytycznego myślenia, które z kolei powinny stać się podstawą edukacji społecznej. Przywrócenie i wzmacnianie zaufania do nauki jest niewątpliwie jednym z głównych zadań.

Reformy akademii

Zmieniające się otoczenie powoduje, że wiele akademii się reformuje. Niektóre tworzą badawcze uniwersytety na bazie swoich instytutów, inne usprawniają funkcjonowanie: stawiają na silniejsze umiędzynarodowienie, jakość prowadzonych badań, dużo lepszą komunikację społeczną. Wśród europejskich akademii duże strukturalne podobieństwa możemy odnaleźć w Austriackiej Akademii Nauk i Królewskiej Niderlandzkiej Akademii Sztuk i Nauk, które stawiają sobie zbliżone cele, takie jak: doskonałość naukowa, multidyscyplinarność, mobilność uczonych, współpraca międzynarodowa i udział w działaniu na rzecz poprawy jakości życia społeczeństw. Odgrywają rolę czołowego centrum badawczego kraju, w którym funkcjonują, w symbiozie z częścią korporacyjną. Ten model znakomicie się sprawdza. Zarówno w Polsce, jak i za granicą instytuty akademii wytwarzają istotną część dorobku naukowego danych państw, jednocześnie uczestniczą w procesach umiędzynarodowienia nauki. Wydaje się zatem, że wszelkie planowane reformy powinny wzmacniać wspomnianą integralność.

Akademia przyszłości powinna stanowić wzorzec w dziedzinie promocji i kreowania doskonałości naukowej, współtworzyć i wypełniać to, co nazywamy wartościami europejskimi, wypracowywać standardy etyczne i oferować doradztwo dotyczące spełniania zasad etycznych i wolności akademickiej. Chcielibyśmy mieć narzędzia pozwalające na niezależne, korzystające z najnowszych osiągnięć nauki we wszystkich jej dyscyplinach doradztwo służące wszelakim organom decyzyjnym. Jednocześnie Akademia powinna stanowić źródło wiarygodnej wiedzy dla społeczeństwa, powinna wypracowywać skuteczne i atrakcyjne mechanizmy promocji nauki, zabierać głos w sprawach ewaluacji badań naukowych i pomagać wypracowywać najwyższe standardy służące tej ewaluacji.

**prof. dr hab.
Paweł M. Rowiński**

Wiceprezes Polskiej Akademii Nauk, były dyrektor Instytutu Geofizyki PAN. Od 2016 roku wiceprzewodniczący zarządu Europejskiego Oddziału International Association for Hydro-Environment Engineering and Research (IAHR), a od 2006 roku kierownik Międzynarodowej Szkoły Hydrodynamiki pod auspicjami IAHR i Komitetu Gospodarki Wodnej PAN. Członek zarządu ALLEA. Naukowo specjalizuje się w hydrodynamice środowiskowej i hydrologii, zajmuje się m.in. modelowaniem matematycznym procesów zachodzących w środowisku wodnym. Pasjonuje się również zagadnieniami edukacji i popularyzacji nauki, jest m.in. członkiem Rady Upowszechniania Nauki PAN. Przewodniczący zespołu przygotowującego projekt nowelizacji ustawy o Polskiej Akademii Nauk.
pawel.rowinski@pan.pl

ACADEMIA CZĘŚĆ II Wyzwania nauki

Innymi słowy, PAN widzimy jako znaczące forum wymiany intelektualnej i refleksji naukowej, obecne w debacie publicznej i zakorzenione w swoim otoczeniu gospodarczym i społecznym.

W wymiarze praktycznym Polska Akademia Nauk powinna być autonomiczną instytucją naukową, w której obowiązuje wolność badań. Aby skutecznie realizować swoje cele, powinna mieć możliwość pozyskiwania znaczących funduszy na badania ze środków krajowych i zagranicznych. Dzięki swoim instytutom badawczym musi mieć narzędzia prowadzenia badań interdyscyplinarnych o charakterze przełomowym i pionierskim, mających znaczenie poznawcze i aplikacyjne oraz zapewniać publikowanie wyników badań w prestiżowych czasopiśmie naukowych. Jednocześnie – wyróżnia to PAN spośród wielu podobnych instytucji na świecie – Akademia powinna prowadzić kształcenie na poziomie doktorskim (III stopień i ewentualnie II) w postaci studiów problemowych według indywidualnego programu i przez aktywne angażowanie słuchaczy szkół doktorskich w proces badawczy, polegający na rozwiązywaniu zagadnień naukowych.

Projekt reformy służy zapewnieniu większej integralności PAN. Założeniem jest powiązanie korporacji uczonych z instytutami PAN, które silniej będą uczestniczyć w pracach korporacji.

W PAN doktorant nie jest studentem w tradycyjnym tego słowa znaczeniu, tylko młodym badaczem, przygotowywanym do przyszłej kariery akademickiej lub profesjonalnej. Wydaje się, że przez lata Akademia udowodniła skuteczność w działaniach edukacyjnych. Negowanie zaangażowania edukacyjnego byłoby marnowaniem dobra publicznego. Warto jednak, żeby PAN budowała profil absolwenta, w którym młody doktor mógłby wybrać też karierę profesjonalną, rozwijać umiejętności przydatne w pracy w sektorze publicznym lub prywatnym, w tym nabyte zdolności analizy procesów, danych dotyczących różnych dziedzin. Dlatego też instytuty PAN powinny posiadać uprawnienia do nadawania stopni naukowych w wybranych dyscyplinach naukowych, przy zachowaniu wysokich wymagań i standardów, oraz możliwość kreowania i promowania prac dysertacyjnych o charakterze interdyscyplinarnym.

W stronę zmian

Przygotowywany przez Akademię projekt reformy służy zapewnieniu większej integralności PAN. Za-

łożeniem jest powiązanie korporacji uczonych z instytutami PAN, które silniej będą uczestniczyć w pracach korporacji. Z kolei korporacja będzie miała odpowiednie możliwości akademickiego i eksperckiego monitorowania działania instytutów. Zarazem instytuty zachowują swoją samodzielność niezbędną do prowadzenia badań naukowych na najwyższym poziomie.

Integralność PAN jako całości jest zapewniana też przez silny związek zaawansowanych badań z zaawansowaną edukacją, prowadzoną w ramach PAN na poziomie doktorskim i podyplomowym. Ten projekt wprowadza rozwiązania strukturalne zdecydowanie ułatwiające instytucjonalną elastyczność i umiędzynarodowienie zapewniające działanie w PAN wyłącznie jednostek reprezentujących wysoki poziom. W naszym przekonaniu najlepszą drogą do poprawy jakości funkcjonowania PAN jest wzmocnienie i oparcie na nowych zasadach jej integralności, bo to ona buduje potencjał Akademii.

Wprowadziliśmy wiele mechanizmów integrujących różne części Akademii – na poziomie zgromadzenia ogólnego, prezydium, wydziałów i oddziałów. Uprościliśmy strukturę wydziałów, a także dokładnie opisaliśmy procesy decyzyjne w obrębie PAN. Wśród nowych rozwiązań proponujemy powołanie Międzynarodowej Rady Akademii, która ma wypowiadać się w sprawach istotnych dla Akademii, w szczególności tych, które dotyczą przedmiotu strategii, kierunków jej rozwoju oraz w ogólnych przedmiotach określonych w poszczególnych przepisach ustawy. Jest to istotny instrument umiędzynarodowienia PAN i integrowania działalności korporacji i jednostek naukowych.

Powstanie również zgromadzenie ogólne instytutów, organ o szerokich kompetencjach, zajmujący się sprawami istotnymi dla funkcjonowania placówek naukowych w Akademii. Wprowadzamy też radę przewodniczących komitetów Akademii dla podkreślenia roli komitetów i włączenia ich do procesu decyzyjnego. Przewidzieliśmy powołanie federacji szkół doktorskich jako formy pogłębionej współpracy tych szkół, spełniających najwyższe standardy wypracowywane w obrębie PAN, stworzyliśmy również możliwość federalizacji instytutów, które mogą tworzyć nowe byty prawne – centra Akademii. Warto również pamiętać o tym, że pewna symbioza wszystkich elementów składających się na Polską Akademię Nauk gwarantuje ograniczenia wpływu polityków na wolność i organizację prowadzonych w niej badań naukowych.

Korporacja i instytuty jako związane z sobą dwie integralne części mają szansę wytworzyć odpowiednią „masę krytyczną” umożliwiającą osiągnięcie i prezentację wyników prac PAN właśnie jako całości, a nie w sposób rozproszony. Tym samym nastąpi umocnienie, w tym przez wprowadzenie tych zasad do treści ustawy, autonomii Polskiej Akademii Nauk. ■

Chcesz wiedzieć więcej?

Raich M., Dolan S., Rowiński P.M., Gisullo C., Abraham C., Klimek J., *Rethinking future higher education*, „The European Business Review”, 1/2019, s. 33–49, <https://www.europeanbusinessreview.com/rethinking-future-higher-education/>.